

СПОСАБЫ РЭАЛІЗАЦЫІ СЮЖЭТНАЙ МАДЭЛІ РАБІНЗАНАДЫ Ў БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРНАЙ ПРАСТОРЫ

АЛА БРАДЗІХІНА

Анотацыя: У практыцы сусветнага прыгожага пісьменства рабінзанада з'яўляецца адной з самых папулярных фабульных мадэлей для пераймання, бо іманентна ўтрымлівае ўласцівыя прыгодніцкай літаратуры рысы займальнасці і магчымасць філасофскага ці псіхалагічнага асэнсавання рэчаіснасці, здольнасць увасобіць адекватны партрэт пэўнай сацыяльна-гістарычнай эпохі. Аўтар прасочвае мадыфікацыі схемы рабінзанады ў беларускім мастацтве слова, абумоўленыя пэўнай сацыякультурнай сітуацыяй і адмысловымі локусамі.

Ключавыя словы: рабінзанада, локус, сюжэтная мадэль, рэмэйк.

THE WAYS OF PLOT BUILDING OF ROBINSONADE IN BELARUSIAN LITERATURE

Abstract: In the world literary practice robinsonade is used for imitation more often than any other plot model. It immanently has such features of adventure literature as thrilling and possibility of philosophical and psychological understanding of the reality, ability to objectify the real face of any social-historical epoch. The author studies the modifications of robinsonade scheme in Belarusian literature, which depend on the social-cultural situation and specific locuses.

Keywords: Robinsonade, Locus, Plot Model, Remake.

У літаратуразнаўстве не існуе аднастайнага падыходу да вызначэння паняцця “рабінзанада”. У кантэксце разумення яе як субжанру, уключанага ў традыцыю авантурна-прыгодніцкага рамана ці ўтапічнай або антыўтапічнай літаратуры, варта адзначыць, што рабінзанада можа разгортвацца ў парадыгме малых эпічных і нават вершаваных форм, а таму ідэйна-фармальна напоўненасць гэтай мадэлі не заўсёды карэлюе з азначэннем жанру / субжанру. Так, сюжэтная сітуацыя рабінзанады можа стаць як тэкстаўтваральнай, набываючы пазнаваўча-педагагічныя функцыі (раман Даніэля Дэфо “Рабінзон Круза”), так і дэкаратыўна-фонавай, прыдатнай для ўвасаблення комплексу філасофскіх, ідэалагічных, сацыяльных, маральных праблем (раман Уільяма Голдынга “Валадар над мухамі”).

З іншага боку, разгляд рабінзанады ў якасці адмысловага топасу таксама не ўлічвае ўсе інтэгральныя рысы, характэрныя такім творам. Маюцца на ўвазе сітуацыя ізаляцыі чалавека ці групы людзей у тых ці іншых умовах; наяўнасць апазіцыі “чалавек – прырода”; праблема маральнага самавызначэння асобы; наўпроставае ці асацыятыўнае аўтарскае ўказанне на раман “Рабінзон Круза” Даніэля Дэфо (Попов, 1988); пэўны тып “псіхалагічна чыстага” героя, думкі і ўчынкі якога не залежаць ад якіх-небудзь уплываў, маралі і законаў (Иванчукова, 2012), апазіцыя “чалавек – соцыум” (Громова, 2005). Акрамя таго, вызначаючы прасторавыя характарыстыкі рабінзанады, больш карэктна апеляваць да паняцця “локус” у найбольш устойлівым у сучасным літаратуразнаўстве яго значэнні “*як абмежаванай прасторы ў складзе бязмежнай*” (Прокофьева, 2005: 88). У кантэксце сказанага вышэй найбольш адэкватным выглядае суаднесенасць паняцця “рабінзанада” не з субжанрам ці топасам, а з адметнай сюжэтай мадэллю, базавай схемай твора, якая прадугледжвае пэўную паслядоўнасць развіцця падзей і абумоўленых імі зменаў адносін персанажаў.

У беларускіх варыянтах мастацкай рэалізацыі гэтай мадэлі да названых інтэгральных рыс нярэдка дадаецца нацыянальны кампанент. Ухіляючыся ад традыцыйных матываў караблекрушэння ці авіякатастрофы, пісьменнікі мяняюць локус з экзатычнай бязлюднай выспы на не даступныя для звычайнага чалавека пушчанскія ці балотныя абшары. Раннім прыкладам рабінзанады на палескім матэрыяле можна лічыць польскамоўную гавэндку Уладзіслава Сыракомлі “Хадыка”. Пазней – аповесці “Палескія рабінзоны” Янкі Маўра, рэмэйк “Новыя палескія рабінзоны” Ягора Конева. Раман “Воўчая выспа” Кастуся Цвіркі, аповесці “Адзінец” Яраслава Пархуты, “Цкаванне вялікага звера” Алеся Наварыча і іншыя. Пры гэтым толькі арыентаваныя на юнага чытача педагагічная і адначасова навукова-папулярная

рабінзанада Я. Маўра і яе рэмэйк Я. Конева факуюць увагу на праблеме маральнага ўдасканалення чалавека пад уздзеяннем прыродных сіл, захоўваюць усе неабходныя складнікі сюжэтнай мадэлі.

Героі іншых беларускіх рабінзанад першапачаткова апынаюцца перад нялёгкім выбарам, што спараджае парадаксальную сітуацыю свядомай, але не добраахвотнай ізаляцыі. У такіх сацыяльна-палітычных ці маральна-рэлігійных рабінзанадах акцэнт са спосабаў “асваення” дзікай прыроды змешчаны, як правіла, на пазасюжэтныя і ўстаўныя элементы тэксту – успаміны, роздумы, апісанні, лісты, дакументы і іншае, а выключная гісторыя героя-адзіночкі толькі адцяняе маштабны вобраз бязлітаснай, бесчалавечнай эпохі (творы К. Цвіркі, Я. Пархуты, А. Наварыча) ці набывае ўніверсальнае, агульначалавечае значэнне (гавэнда У. Сыракомлі). Адпаведна, галоўным філасофскім падмуркам такіх рабінзанад становіцца феномен волі.

Фіналы ўсіх гэтых гісторый трагічныя, што парушае традыцыйную сюжэтную мадэль рабінзанады з яе аптымістычнай канцоўкай. Узмацненню драматызму спрыяе абранне яшчэ адной лакальнай замкнёнай прасторы, звязанай з беларускімі рэаліямі, – Чарнобыльскай зоны, як у аповесці “Ваўчыная яма” В. Быкава. Такая прасторавая арганізацыя твора дазваляе давесці яго канфлікт да вышэйшай мяжы трагізму, паказаць безвыходнасць сітуацыі для персанажаў пры фармальнай наяўнасці выбару. Знешне дзеянні (барацьба за агонь, здабыццё ежы, уладкаванне няхітрага побыту) нібыта скіраваны на характэрнае для рабінзанады імкненне да выжывання, але насамрэч яны толькі набліжаюць герояў да немінучай і пакутлівай смерці.

Рабінзанады, створаныя на палескім матэрыяле, рэпрэзентуюць прыхільнасць да падкрэслена рэалістычнага спосабу адлюстравання падзей. Сцвярдзенню іх верагоднасці, акрамя геаграфічнай канкрэтызацыі, спрыяюць “мемуарна-дзённікавы” загаловачны комплекс твора, што задае, як і ў раманах Д. Дэфо, сюжэтную перспектыву твора (“Палескія рабінзоны” Я. Маўра), дакументальнасць асновы (праматыпам героя аповесці “Адзінец” Я. Пархуты стала сапраўдная асоба – Іван Бушыла, які, імкнучыся пазбегнуць рэпрэсій, 42 гады хаваўся ад людзей у глухім лесе), увядзенне рэгіянальных этнаграфічна-фальклорных элементаў (“Воўчая выспа” К. Цвіркі), рамачныя кампаненты тэксту, што пацвярджаюць непрыдуманасць, аўтэнтнасць падзей. Тым не менш творцы не пазбягаюць элементаў другаснай мастацкай умоўнасці. Так, відавочныя рысы прыпавесцевасці, падкрэсленыя адмысловай намінацыяй персанажаў, уласцівы аповесці “Ваўчыная яма” В. Быкава, раман “Воўчая выспа” К. Цвіркі ў працэсе сюжэтнага руху губляе адзнакі аб’ектыўнасці, усё больш адпавядаючы традыцы-

ям утапічнай літаратуры. Урэшце, фінал “палескай былі” А. Наварыча набывае адзнакі ірацыянальнасці праз матыў раз’яднання чалавечага і жывёльнага, што дазваляе аўтару вырашыць шэраг пастаўленых у творы “балючых” праблем.

Калі “палескія рабінзанады” ў цэлым не выходзяць за межы праўдзівага адлюстравання рэчаіснасці, то другасная мастацкая ўмоўнасць дамінуе ў аповесці “Апошняя пастараль” Алеся Адамовіча і паэме “Цунамі” Аркадзя Куляшова, якія, відавочна, захоўваюць большасць інтэгральных рыс сюжэтнай схемы, але маюць прагнастычную функцыю і суадносяцца з постапакаліптыкай. Тут апазіцыя “натура – цывілізацыя” набывае характар гранічнага процістаяння. Пасля атамнай катастрофы лакальнай замкнёнай прасторай, увасабленнем страчанага раю, прытулкам для закаханых традыцыйна становіцца выспа, якую героі імкнуцца прыстасаваць для жыцця, і ўздываецца тыповае для рабінзанады кола праблем – чалавечай адчужанасці, пошуку волі, немагчымасці жыцця індывіда па-за грамадствам. Пры гэтым у абодвух творах ёсць адсылкі да рамана Д. Дэфо, хаця ў А. Адамовіча яны маюць перыферычны характар, саступаючы шырокай панараме біблейскіх алюзій. Адметнай разнавіднасцю касмічнай фантастыкі, пабудаванай па сюжэтнай схеме рабінзанады, з’яўляецца і аповесць “Гіперновы рабінзон” Сержа Мінскевіча, дзе ў якасці абмежаванай прасторы выступае корпус зоркалёта.

Такім чынам, сюжэтная мадэль рабінзанады ў беларускай літаратурнай прасторы з’яўляецца даволі папулярнай і на сучасным этапе набывае ўсё новыя жанрава-стылёвыя праекцыі. Асноўныя мадыфікацыі айчынных рабінзанад звязаны з адмысловым локусам (балота, пушча, Чарнобыльская зона). Калі ў сусветным мастацтве слова зыходным пунктам рэцэпцыі гэтай схемы стаў твор Д. Дэфо (а не ранейшыя па часе яе ўвасабленні – “Аповесць пра Хая Ібн Якзана” Ібн Туфайля, “Праўдзівая гісторыя” Лукіяна і інш.), то ў беларускай літаратурнай практыцы такім творам, што спарадзіў уласныя рэмэйкі, з’яўляецца аповесць “Палескія рабінзоны” Я. Маўра.

Бібліяграфія

1. Громова, Ирина (2005). *“Среда и личность в романах Даниэля Дефо”*, автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.03; НГПУ им. К. Минина, Нижний Новгород.

2. Попов, Ю. И. (1988). *Робинзонада XX века (функционирование традиционной сюжетной модели в европейских литературах новейшего*

время), автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.01.05, 10.01.08; Ин-т лит. им. Т. Г. Шевченко АН УССР, Киев.

3. Прокофьева, Виктория (2005). *“Категория пространство в художественном преломлении: локусы и топосы”*, Вестник ОГУ, №11: 87–94.

4. Ivanchukova, Yevheniya (2012). *“Життя та дивовижні пригоди козака Миколи на безлюдному острові І. Федива и Вал. Злотопольца как украинская робинзонада”*, *Polilog. Studia Neofilologiczne*, №2: 325–335.